Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu

Od filozofii medycyny do bioetyki

Próba alfabetyzacji

pod redakcją
Michała Musielaka
Jarosława Barańskiego
Jarosława Saka
Jana Zamojskiego

Poznań 2026

Recenzje
prof. dr hab. Jaromir Jeszke
prof. dr hab. Jakub Pawlikowski

Przekłady z języka czeskiego
Eva Zamojska

Korekta
Barbara Błażejczak

Skład, łamanie i opracowanie graficzne
Bartłomiej Wąsiel

Projekt okładki
Honza Zamojski

Copyright © Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, Poznań 2026

ISBN 978-83-7597-509-3

Treści biogramów pochodzą od autorów.

Wszystkie cytaty w niniejszej publikacji przytoczono z zachowaniem oryginalnej pisowni i interpunkcji, a zapisy bibliograficzne – zgodnie z internetowymi bazami danych. W myśl obowiązujących zasad pisowni w polskich tytułach aktów prawnych wielką literą zapisano tylko pierwszy ich wyraz oraz nazwy własne.

W publikacji zamieszczono fotografie rzeźb i obrazów z cyklu *Obskurantyzm w nauce, filozofii i sztuce* autorstwa Marka Petrů.

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIWERSYTETU MEDYCZNEGO
IM. KAROLA MARCINKOWSKIEGO
W POZNANIU

ul. Bukowska 70, 60-812 Poznań
www.wydawnictwo.ump.edu.pl

Ark. wyd. 12,8. Ark. druk. 15,6.
Format B5. Zam. nr 92/26.

Spis treści

Michał Musielak
Wstęp 5

I

Jarosław Sak
Definicje, przedmiot i zakres filozofii medycyny 13

Jarosław Barański
Filozofia medycyny Tadeusza Bilikiewicza w *Die Embryologie im Zeitalter des Barock und des Rokoko* 29

Jan Zamojski
Kilka zdań o pojęciu postępu medycyny w *Historii medycyny filozoficznie ujętej* Władysława Szumowskiego 41

Josef Kuře
Filozofia medycyny – próba zrozumienia 49

Jarosław Barański
Etyka w medycynie – rys historyczny 59

II

Anastazja Szuła, Paweł Gwiaździński, Marcin Moskalewicz
Czy można kwantyfikować fenomenologicznie? Refleksje na marginesie badań nad zaburzeniami temporalności . . . 97

Tomasz Kaputa
Sztuczna inteligencja a zdrowie psychiczne. Uwagi o szansach i zagrożeniach 116

III

O wybranych aspektach bioetycznych pracy lekarza–biotechnologa przed dziesięcioleciem i dzisiaj. Z **Andrzejem Mackiewiczem** rozmawia Jan Zamojski 147

Marek Petrů
Bioetyka 175

Indeks nazwisk 177

Summary 185

Michał Musielak

Prof. dr hab. Michał Musielak – były kierownik Katedry Nauk Społecznych i Humanistycznych oraz Zakładu Filozofii Medycyny i Bioetyki Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu. Naukowo zajmuje się historią idei, dziejami medycyny i ochrony zdrowia, w tym szczególnie polskiej filozofii medycyny i bioetyki. Rezultatem tych dociekań był szereg publikacji, w tym m.in. książki: *Między filozofią medycyny a bioetyką. Społeczno-etyczne konsekwencje rozwoju biomedycyny* (2005, red. i współautorstwo), *Polska szkoła filozofii medycyny. Przedstawiciele i wybrane teksty źródłowe* (2010, red. wraz z J. Zamojskim i współautorstwo), *Polské filosofické myšlení a medicína* (2012, red. wraz z J. Zamojskim, M. Petrů, L. Vladykovou i współautorstwo), *Filozofia medycyny w Czechach i na Słowacji* (red. wraz z M. Petrů, J. Zamojskim i J. Kuře), a także trzy biografie polskich filozofów medycyny: *Heliodor Święcicki (1854–1923)* (2013), *Doktor Kazimierz Filip Wize 1873–1953. Zarys biografii intelektualnej* (2017, red. i współautorstwo), *Profesor Adam Wrzosek (1875–1965) – historyk i filozof medycyny* (2022). W ostatnich kilkunastu latach innym polem dociekań prof. M. Musielaka były dzieje eugeniki oraz jej konsekwencje etyczne i społeczno-kulturowe. Badania te zaowocowały szeregiem książek i opracowań, jak np.: *Sterylizacja ludzi ze względów eugenicznych w Stanach Zjednoczonych, Niemczech i w Polsce (1899–1945)* (2008), *Pflege im Schatten des Nationalsozialismus. Ausgewählte Probleme und Fälle* (2011, red. wraz z K.B. Głodowską i współautorstwo), *Medycyna w cieniu nazizmu* (2015, red. wraz z K.B. Głodowską i współautorstwo), *Manowce medycyny. O konsekwencjach angażowania się świata lekarskiego w rozwój eugeniki*, [w:] *Uniwersytet. Otwarte przestrzenie dyskursów* (2024, red. I. Cytlak, K. Przyszczypkowski).

Michał Musielak

Katedra Nauk Społecznych i Humanistycznych,
Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu

Wstęp

W 2024 roku minęła setna rocznica pierwszego Zjazdu Polskich Historyków Medycyny w Warszawie oraz wydania pierwszego numeru czasopisma „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny". Z perspektywy upływu czasu widać, jak ważne były to wydarzenia dla dziejów polskiej etyki lekarskiej i filozofii medycyny. Z jednej strony zamykały dotychczasowy okres rozwoju tzw. polskiej szkoły filozofii medycyny, który reprezentują tacy lekarze myśliciele jak Tytus Chałubiński (1820–1889), Henryk Fryderyk Hoyer (1834–1907), Władysław Biegański (1857–1917), Zygmunt Kramsztyk (1849–1920), Henryk Nusbaum (1849–1937) czy Edmund Biernacki (1866–1911), z drugiej zaś otwierały etap nowoczesnej myśli filozoficzno-medycznej, której ton nadawali z kolei tacy filozofujący medycy jak Stanisław Trzebiński (1861–1930), Władysław Szumowski (1875–1954), Ludwik Zembrzuski (1871–1962), Adam Wrzosek (1875–1965), Kazimierz Filip Wize (1873–1953), Tadeusz Bilikiewicz (1901–1980) czy Ludwik Fleck (1896–1961). Niestety ten dynamiczny rozwój filozofii medycyny został przerwany przez wybuch II wojny światowej, a następnie narzucenie przez komunistów doktryny marksistowskiej, eliminującej właściwie funkcjonowanie niezależnej myśli filozoficzno-medycznej w Polsce. W istocie dopiero po 1989 roku pojawiła się szersza możliwość uprawiania filozofii

medycyny i etyki lekarskiej w naszym kraju, ale już w innym kontekście społeczno-etycznym oraz biotechnologicznym.

To bowiem, co wpłynęło i wpływa na rozwój myśli filozoficzno-etyczno-medycznej w Polsce i na świecie w drugiej połowie XX wieku, to zaangażowanie się świata lekarskiego w sferę biopolityki. Udział medyków w wielu krajach w projektach eugenicznych, które doprowadziły do przymusowej sterylizacji osób uznanych za „małowartościowe", a także wykorzystanie więźniów w pseudomedycznych eksperymentach zachwiały dotychczasową aksjologią, opartą na hipokratejskich wartościach. Skutkowało to na gruncie opieki medycznej stosowaniem procedur, które były dalekie od poszanowania godności i autonomii pacjentów. Ten opresyjny i haniebny okres w dziejach nowożytnej medycyny zamyka dopiero *Kodeks norymberski*, sformułowany w 1947 roku na kanwie procesu 23 lekarzy i pracowników nazistowskiej służby zdrowia. Zawarte w tym zbiorze zasady prowadzenia eksperymentów medycznych na ludziach, eksponujące dobrowolną zgodę uczestnika na udział, korzyści dla społeczeństwa, unikanie cierpienia, bezpieczeństwo czy kompetencje prowadzącego badania, stały się fundamentem współczesnej etyki lekarskiej, rozwiniętej w 1964 roku w *Deklaracji helsińskiej* Światowego Stowarzyszenia Lekarzy.

Równolegle z modyfikacją sfery aksjologicznej następuje w medycynie po II wojnie światowej niespotykany do tej pory rozwój biotechnologiczny. Spektakularne odkrycia czy nowatorskie działania, takie jak złamanie kodu DNA (1953), transplantacje nerek (1954) i serca (1967) czy narodziny pierwszego dziecka z zastosowaniem metody *in vitro* (1978), postawiły przed światem lekarskim wyzwania i dylematy, na które tradycyjna etyka czy filozofia medycyny nie dawały początkowo zadowalającej odpowiedzi. W tej sytuacji rodzi się w 1971 roku nowa dziedzina – bioetyka, której twórcy: Van Rensselaer Potter (1911–2001), André Hellegers (1926–1979), Daniel Callahan (1930–2019) i Willard Gaylin (1925–2022) starają się analizować postęp medycyny i biologii pod kątem etycznym, prawnym i społecznym. W konsekwencji tradycyjne pola badawcze takich dyscyplin jak etyka lekarska czy filozofia medycyny zostały w części zaanektowane przez bioetykę, która stara się nie tylko wchłonąć, ale również – moim zdaniem – zepchnąć na margines reprezentantów refleksji etyczno-medycznej. Innym skutkiem tej sytuacji jest zamęt pojęciowy i organizacyjny. W przestrzeni publicznej niekiedy używa się zamiennie terminów „etyka lekarska", „bioetyka" czy „filozofia medycyny". Podobnie dzieje się w nomenklaturze jednostek akademickich, w której łączy się fi-

lozofię medycyny z bioetyką. Wprawdzie na niwie badawczej filozofowie medycyny i etycy dają odpór tym „imperialistycznym" zapędom bioetyki, o czym świadczy szybki przyrost refleksji filozoficzno-etycznych na temat postępu biomedycyny, obserwujemy jednak dzisiaj pewien zamęt czy chaos pojęciowy, który wymaga uporządkowania.

W kontekście zarysowanej wyżej sytuacji nadarzyła się okazja, podczas obrad sekcji bioetyki, etyki lekarskiej i filozofii medycyny w ramach Ogólnopolskiego Kongresu Historii Medycyny we Wrocławiu (2024), by przedyskutować kwestie relacji między tymi dyscyplinami. W konsekwencji uczestnicy doszli do przekonania, iż warto wyniki obrad opublikować w osobnej monografii, zawierającej refleksje na temat współczesnego statusu i sytuacji tych dziedzin wiedzy w Polsce. W związku z tym z szacunkiem i wdzięcznością chcę podziękować w tym miejscu Komitetowi Naukowemu i Komitetowi Organizacyjnemu Kongresu, a zwłaszcza Panu Profesorowi dr. hab. Edwardowi Białkowi, za stworzenie warunków umożliwiających wyłonienie się tej idei. Planowana publikacja nie jest jednak zbiorem treści wystąpień konferencyjnych. Jest to zespół tekstów, które uległy bardzo znacznemu zmodyfikowaniu i wzbogaceniu, niekiedy, jak w przypadku AI lub biotechnologii medycznej, koniecznemu choćby ze względu na niezwykle szybki rozwój wiedzy. Dlatego też zdaniem autorów i redaktorów tej monografii pojęcia filozofii medycyny, etyki lekarskiej i medycznej oraz bioetyki winny zostać poddane swego rodzaju alfabetyzacji. Rozumiemy przez nią analizę sposobów definiowania tych dziedzin zarówno w przeszłości, jak i współcześnie, a także refleksję nad społeczną użytecznością tych dziedzin wiedzy i operatywnością w nauce związanych z nimi definicji. Dla zróżnicowania perspektywy poprosiliśmy także dwóch znawców tej tematyki z Republiki Czeskiej o krótkie teksty definiujące filozofię medycyny i bioetykę, przedstawiliśmy również przykłady inspirowanych tymi dziedzinami wiedzy alegorii z cyklu dzieł z zakresu sztuk wizualnych.

Publikacja stawia sobie cele naukowe i dydaktyczne. Pierwsze związane są z udziałem w dyskusji dotyczącej definiowania pojęć bioetyki, etyki lekarskiej i medycznej oraz filozofii medycyny, a także współczesnego znaczenia naukowego, kulturotwórczego i społecznego wyżej wymienionych dziedzin. Takie ujęcie pozwoli na wykorzystanie publikacji w dydaktyce takich przedmiotów jak bioetyka, etyka lekarska i medyczna, filozofia medycyny oraz historia nauk medycznych. Zatem monografia, jak sądzę, znajdzie miejsce w nauczaniu na takich kierunkach studiów jak kierunek

lekarski, lekarsko-dentystyczny, biotechnologia, pielęgniarstwo, zdrowie publiczne, a także na innych kierunkach będących przedmiotem nauczania na wyższych uczelniach medycznych oraz na uniwersytetach ogólnych, jak np. filozofia.

Struktura publikacji opiera się na ujęciu problemowym. W pierwszej części monografii zamieszczono teksty zawierające propozycje definicji wyżej wymienionych dziedzin wiedzy oraz rozważania o istniejących w literaturze przedmiotu ujęciach definicyjnych. W ten sposób autorzy uzasadniają podjęcie tematyki wskazanej w tytule zbioru. Zaprezentowane w poszczególnych tekstach refleksje zostają odniesione zarówno do historii, jak i do wybranych kontekstów współczesnych. Zróżnicowanie tematyczne i metodologiczne wynika w tym przypadku z profilu naukowego i zawodowego poszczególnych autorów, wśród których są lekarze, filozofowie medycyny i historycy filozofii. Druga część monografii poświęcona jest tym zjawiskom współczesnym, które zdaniem autorów są szczególnie godne uwagi: badaniom w zakresie filozofii psychiatrii z punktu widzenia fenomenologii kwantytatywnej i roli sztucznej inteligencji w psychoterapii, zaś część trzecia – rozwojowi współczesnej biotechnologii medycznej, tak jak ją widzi badacz, lekarz-biotechnolog, który w rozmowach z jednym ze współredaktorów dzieli się swymi uwagami na ten temat.

Na uwagę zasługuje fakt, że autorzy reprezentują wszystkie pokolenia badaczy problematyki będącej przedmiotem monografii oraz że są wśród nich zarówno teoretycy, jak i praktycy – lekarze i terapeuci, którzy refleksję filozoficzno-medyczną, bioetyczną i etyczną budują w oparciu o swoje doświadczenia w pracy zawodowej. Stąd także szeroka paleta narzędzi metodologicznych, a wśród nich takich np. jak metody ilościowe (fenomenologia kwantytatywna) czy elementy metody autoetnograficznej.

Wydając niniejszą monografię, żywimy przekonanie, że przysłuży się ona do wznowienia dyskusji nad miejscem i rolą filozofii medycyny i etyki lekarskiej w badaniach nad rozwojem współczesnej medycyny i biotechnologii medycznej. Wysłuchując wystąpień, szczególnie młodych badaczy, podczas Kongresu we Wrocławiu, można było dojść do przekonania, że filozofia medycyny w Polsce ma przyszłość, że Władysław Szumowski, Adam Wrzosek, Tadeusz Bilikiewicz oraz Ludwik Fleck będą mieli godnych następców.